

ALKOTÓMŰHELY

AZ ELKÖTELEZETT ÍRÓ, TÖRTÉNÉSZ, TANÁR

LŐRINC PÉTER VALLOMASA ÖNMAGARÓL

A Forum marxista könyvesboltjában Újvidéken, 1979. január 18-án Lőrinc Péter *Harcban a földért* című új könyvének megjelenése alkalmából író-olvasó találkozó volt. Bori Imre, majd Mészáros Sándor méltatása után Lőrinc Péter a következő szavakkal kapcsolódott a kialakuló beszélgetésbe:

Ketten is bemutatnak az előbb úgy is mint író, úgy is mint történetészt, most engedjék meg, hogy magam is bemutakozzam azoknak, akik különben is jól ismernek.

Arról volt szó eddig mindkét részről, hogy mind Láng Árpád, mind Žarko Plamenac, Lőrinc Péter vagy Löbl Árpád elkötelezett író és ugyanúgy marxista történetíró is. Erről illene valamivel többet mondanom most, hozzátevé azt is, hogy ha jellegzetességem az elkötelezettség, amint-hogy hiszem, hogy igen, akkor még hozzátehetnénk valamit, amiről eddig nemigen volt szó, azt, hogy egyúttal nemzetközi is vagyok, és hogy az internacionalizmust az elkötelezettség szerves részének tartom. Erről szeretnénk egyelőre beszélni.

Ha, mint eddig is volt már róla szó, voltam életemben avangardista, de voltam realista író is, úgy mind a kettőt vállalom ma is, és elfogadom mások részéről is mind a kettőt mint formát, ha mögötte mint lényeg az elkötelezettség áll. Úgy érzem, hogy az irodalom, a történelem és az iskola is, és minden, ami vonz engem, olyan elkötelezett ideológiai és egyúttal gyakorlati életmegnyilvánulás is, amely megkívánja azt, hogy betöltsé méltó szerepét a társadalomban. Az elkötelezettség, azt hiszem, már első (hozzátésem zárójelben, amit eddig nem hallottunk, rossz) versemben is megnyilatkozott. A *Lány és békének* első verse, amelyet 1915-ben írtam — éppen hogy kitört a világháború — ezekkel a sorokkal kezdődik:

*Besoroztak katonának,
s célja az lesz életemnek,
hogy öljek, míg meg nem ölnek —
természetes.*

Azt hiszem, ez az első versszakom már elkötelezett engem az osztályharcnak és a nemzetköziségnek, a humanizmusnak. Egész természetes, hogy elkötelezett volt Láng Árpád, a Szervezett Munkásban, Lőrinc Péter a Hídban, vagy Žarko Plamenac mondjuk a Kulturában vagy a Pregledban, Književnikben, de talán nem annyira kézenfekvő az, hogy elkötelezett volt még a dadaista író is. Kiírtam magamnak egy régi dadaista versemből két sort, amely sokmindenféle dadaista, ha tetszik, handzsa után, ezt mondja:

*A nőstény macska egy nyávogására öt métert ugrott a kan az
[emeletig,
ezt csináljátok meg testvérek, és mi bátran megdögölhetünk.
Ti, mi, a költők, mi az agitátorok, — ha megtettük az ugrást a
[forradalomba, bátran elvonulhatunk.*

Igy írtam akkor én, nem tudva azt, hogy ez csak az első lépés, és hogy utána következik egy második lépés is, a szocializmus felépítése. De azért voltam dadaista akkoriban.

Ugyanígy voltam más avangardista írásaimban is elkötelezett. Mondjuk *A farsang* versciklusban, amely különben elveszett, vagy az *Együtt* drámában, amely szintén elveszett egyes házkutatások során, és amely egyszerre három színpadon játszódott, ahogy akkor az avangardizmus megkívánta, vagy a *Csillagokban*, amely megvan még, és így tovább; mind ezekben az avangardista írásokban is egy elkötelezett ember lépett elénk. Természetesen így volt ez tovább is, és nemcsak az irodalomban, hanem egyúttal a történelemben is. Ha még ma is vannak nagyon sokan olyanok, akik tudományuk azt tartják, hogy minél több adatot soroljanak föl, minél több tényről emlékezzenek meg, akkor én ezt mindig és ma is az első lépésnek tartom csupán, amely nélkül nincs tudomány, nincs történelem, de amelyhez hozzá kell járuljon a második lépés, az analízis után a szintézis, a következtetések levonása, az egyes események, emberek vagy pártok helyének megjelölése, és tetszik vagy nem tetszik, az állásfoglalás is.

Mint történész is elkötelezett voltam és vagyok és — erre a rövid időre már, ugye, nem érdemes változtatni ezen — maradok is.

Ha a harmadik mesterségemet vesszük tekintetbe, az iskolát, a pedagógiát, szintén elkötelezett voltam. Az én diákjaimnak jó része, aki megérdemelte, hogy azzá váljék, marxistává vált. Sőt, tekintve, hogy amint hallottuk az előbb, lélektannal is foglalkoztam, pszichoanalízissel is foglalkoztam, éspedig a gyakorlatban is, nemcsak tudományosan, hozzá kell tennem azt is, hogy tekintve, hogy minden diák és minden ember, abban a korszakban, a húszas-harmincas években beteg volt, lelkileg beteg volt, nem lehetett nem beteg lenni — én is beteg voltam, s csak azért ismertem fel a más betegségét, mert először a magamét ismertem föl —, azért arra gondoltam, és ezt sikerült is megcselekednem, megoldom a lelki problémáikat a diákjaimnak, azért, hogy teljes, egész embert teremtsék belőlük, hogy erejüket és idejüket a társadalmi problémák megoldásának szentelhessék.

Ez mindig elkötelezettséget jelent. De mondom, ehhez hozzátartozik még a nemzetköziség is. Azt hiszem, mindenki tudja rólam, hogy foglalkozom nemcsak magyar, nemcsak szerb történelemmel, hanem a románok, ruszinok, szlovákok történelmével is, hogy két nyelven írom a műveimet, vagy talán azt is, hogy a Történelmi Társulat élén valamikor, egyelőre akkoriban egyedül, harcoltam azért, hogy az egyetemen, a történelmi tanszéken a magyar történelmet is tanítsák, vagy, Barta Dezsővel együtt, harcoltam azért, hogy minden iskolában, minden nemzet és nemzetiség iskolájában tanítsák minden nemzet és nemzetiség történelmét, hogy megismerjék egymást. Mindez nemzetköziségemnek a kérdése. Eppen ezért, ha teljesen egyénileg akarok mondani erről egy-két szót, úgy én nagyon örültem mindenféle kapott díjnak, de akár hiszik, akár nem, a legkisebb díjnak örültem a legjobban. Az egyik a magyar Zsáki-díj volt, a másik pedig a ruszin Svetlasc-díj. Ugyanígy örültem, hogy megkaptam az Aranykoszorús Testvériség-Egység Érdemrendet.

Ehhez, azt hiszem, hozzá kellene fűzni még valamit: kinek az érdeme, mondjuk így, ha szabad ezt a szót használnom, kinek az érdeme az, hogy kifejlődött bennem az a nemzetköziség? Nem az én érdemem, egészen biztos, hanem a társadalom érdeme, annak a következménye ez, hogy az életem folyása olyan volt, hogy hányt-vetett-dobált, egyik városból a másikba, és ha szlovákok között születtem és parasztok között születtem Kovačicán, akkor hamarosan Orsovába kerültem, románok közé, gyári munkások és matrózok közé, és így tovább — végig az életben. Az első háború alatt lengyelek és ukránok és olaszok között éltem, vagy amikor jóval később Bitólába kerültem, makedónok közé jutottam, de nemcsak makedónok közé, mert abban a szerencsében részesültem, hogy mint vándortanár, más vándortanárok és vándordiákok társaságába kerültem. Ami annyit jelentett, hogy ott voltak körülöttem a vajdaságiak is, a szerbiaiak és a Črna Gora-iak is, és más különféle nemzetek tagjai.

Ez, azt hiszem, a legfontosabb. Az, hogy az élet mindig megtanítja az embert arra, milyennek is kell lennie, ha célt akar érní, ha el akarja érni célját.

Egy harmadik kérdést is föl szeretnék itt vetni. Szintén említették már itt az előbb, történész kollégám említette már, főlemlített egynéhány könyvcímet vagy tanulmánycímet is, és ez indított arra, hogy ne csak felsoroljam ezeket a könyveket és tanulmányokat, kicsit sok is volna felsorolni 30 könyvet, 120 nagy tanulmányt, 600 kisebb cikket stb. Nehéz volna felsorolni, még ha épp itt is van előttünk a bibliográfiai jegyzék. Tárgykörök szerint szeretném csoportosítani a címeket, hogy csaptam át egyik tárgykörből a másikba.

A munkásmozgalom történetén kezdtem történeti működésemet, de utána átcsaptam egy másik témára, az agrárstruktúra, vagy ezzel kapcsolatban az engedményes politika vizsgálatára. Ez az egyetlen téma, amely azt hiszem, végigkísért az első könyvemtől az utolsóig. Ez az engedményes politika. Mert már amikor *A nagy póri pört* írtam, a negyedik fejezetben erre került sor; észre kellett vennem, hogy a polgárság, a megye birtokos képviselői, a tőke képviselői nemcsak terrort használtak a munkásmozgalom ellen, hanem igyekeztek egyes kisebb kívánságukat ki is elégíteni, engedményeket tenni, hogy ezáltal kifogják a szelet a vitorlából és megnyerjék a munkásságot a maguk részére, a polgárság részére. Ezt észrevettem már akkor. Ez folytatódott azután tovább, úgyhogy *A nagy póri pört*-től, amely szerb nyelven 1949-ben jelent meg, egészen a *Harcban a földért*-ig, amely 1977-ben jelent meg, végighúzódik ez a téma. Azt hiszem, hogy most ezzel az utolsó könyvemmel már végleg elbúcsúztam e témától, hogy minden porcikáját ismerem már, és amennyire lehetett, ismertté is tettem.

Más problémakör volt azután az, hogy észrevettem, éppen az engedményes politikával kapcsolatban, hogy az osztályharc az osztályok harca, hogy nem lehet az osztályharcot úgy megírni, hogy csak a munkásmozgalom történetét írom meg. Meg kell ismerkedni a polgárság történetével is, csak úgy értem meg, hogyan és miért csapnak össze. Ez az engedményes politika például egyik harci eszköze, fegyvere volt a polgárságnak. Így jutottam azután arra, hogy meg kell ismerkedni a polgárság gazdasági életével. Ez volt a második tárgykör, amelyre áttértem, mondjuk, például, a beocsini márga történetében (*Beočinska kaja* az eredeti címe), vagy például a becskerekai cukorgyár történetében, a vajdasági kommunális gazdasági politikában, vagy a Karlócai Szábor gazdasági politikájában és így tovább, és így tovább.

Szóval ezzel a polgári gazdasági élettel kezdtem foglalkozni. De miközben ezzel foglalkoztam, például a beocsini gyár történetével, rájöttem arra, hogy nem érthetem meg a gazdasági történéseket, ha nem ismerem a politikai életet is. A beocsini gyárban foglalkoztam először — a gazdaságtörténet mellett — a polgári pártok történetével is, mert a polgári pártoknak beleszólásuk volt a gyár történetébe. Így került sor a harmadik tárgykörre. Ide tartozik, mondjuk, a beocsini gyár története, azután a *Politički lik Vase Stajića* (Vasa Stajić politikai arculata), a bánáti polgári baloldal (*Banatska građanska levica*) és egy sereg más könyv, amely sorozat talán azzal fog befejeződni, amely könyv most kerül sajtó alá, vagyis *A polgári pártok története Vajdaságban* (Građanske partije u Vojvodini) címen. Más ebből kiinduló tárgykörhöz tartozó lenne azután a művelődéstörténelem, amely nálam előbb-utóbb egyre inkább átalakult tudománytörténelemmé. Az első ilyen könyvem *A bánáti polgári... társadalomtudomány...* volt. Azután *A bácskai polgári politikai elmélet* következett. Most van sajtó alatt a becskerekai *Pleitz-ház kiadói tevékenysége*, amely szintén tudománytörténelmet, főleg történelemtudományt ad. És, ha lesz hozzá időm és erőm, ezt nem tudom, nem ígérem, akkor a negyedik téma kerül majd sorra ebből a tárgykörből, a bánáti, majd a bácskai történelemtudomány. Esetleg visszatérhetek egy régebbi témára, a polgári forradalmak történetének témájára ezen a tájon. Ilyen volt, mondjuk, *A kuruckor*, vagy az 1848—49-es forradalom története, amely szerbül jelent meg, vagy *Az agrárkérdés története 1848—1849-ben*, amely szerbül is megjelent, amely szintén mind ezzel a tárgykörrel foglalkozott.

Ennyit akartam mondani; azt hiszem, nem sok újat mondtam, hiszen azok ülnek előttem, akik engem jól ismernek, akikkel együttműködtem, együtt munkálkodtam hosszú ideig, mégis talán adtam valamennyi anyagot arra, hogy kérdéseket tegyenek föl.

*

...Ami a tábori életet illeti, a cél valóban az volt, amit a kérdező felvet, s ezt a célt — azt hiszem — el is értük, hogy amikor hazajöttek ezek az emberek, akik mint polgárok kerültek táborba, mint kommunisták kerültek haza. Pontosan tudták, mit fognak otthon találni, és azt is: hol és hogyan kapcsolódhatnak bele abba az életbe, hogy rögtön pótolhassák azokat az embereket, akik, sajnos, eléstek a háború idején. Ez volt a cél. És ezt valóban sikerült elérni, mert mindannyian, akik hazakerültünk, már az első nap be tudtunk kapcsolódni és tudtuk, hogy hova kerültünk, mit kell tennünk... Az utolsó előadások körülbelül erről is szóltak. Ezek már a barkenbrüggi előadások voltak, már a végefelé a tábori életnek. Ott már szerveztünk egy külön illegális tanfolyamot, amelyen csupa ilyen téma szerepelt. Egyes előadásokat mindannyiunknak egyszerre kellett végighallgatniok, utána vita következett. Például arról: az agrárkérdést hogy fogjuk megoldani odahaza, a nemzeti kérdést hogy oldjuk meg stb. Ilyen kérdésekről volt szó a tábori élet végefelé. Eleinte persze marxista alapnyújtásról volt szó, megalapozásról. Emlékszem arra, hogy számomra tilos volt a szó, már megfosztottak a szólásszabadságtól és a feladatom az volt, hogy beszéljek az agrárkérdésről, vagy a nemzeti kérdésről, már nem tudom, az egész közönség előtt, egy nagy meetingen, és úgy szervezzem ezt meg, hogy ne legyen belőle baj. Megszerveztem, őrséget állítottam ki, aztán névjegyet, azaz tábori számot cseréltem egy barátommal, s így nem a saját nevem alatt beszéltem. Jakovljevićet, a biológust és regényíróat állítottam magam mögé, azzal, hogy ha belép az abwehros, a kémelhárító, akkor „én hátra, te előre egy lépést, és beszélj valamilyen biológiai témáról”. Így meg volt szervezve ez az előadás, és valóban bejött az abwehros kapitány, és nagyon elcsodálkozott, amikor látta, hogy Jakovljević az asszimilációról és a diszsimilációról beszél a növényvilágban.

Ez volt a cél, és ezt a célt el is értük. Ami pedig azt illeti, hogy mi volt a háttérben — mint barátom feltette a kérdést —: Rengeteg egyesület volt a táborban és sok kapcsolat nélküli előadássorozat. Egy éjjel én sem tudtam aludni és fölöttem Oto, Oto Bihalji-Merin, sem tudott aludni. (Oto Bihalji-Merin volt az összes táborok párttitkára. Én voltam mellette az agitpropos, az előadások és egyesületek felelőse.) Akkor azzal álltam eleje, hogy rengeteg előadást tartunk minden összefüggés, koordináció nélkül, valamiképpen koordinálni, szervezni kellene őket. Mivel sok egyesület volt, minden egyesület tartson egy előadássorozatot a maga tárgyköréből, de ezek között legyen valami kapcsolat. Legyen egy általános előadássorozat, például a társadalom története máig, a többi aztán, például a gazdasági egyesület, állítsa be ebbe a keretbe a maga tárgykörét, a történészek a magukét és így tovább. Ezt reggel, „ébredéskor” mondtam el Otónak, utána mentünk az „appel”-ra. A mi szobánkban, a mi kettőnk ágyán ült össze, hogy úgy mondjam, a központi pártvezetőség, vagyis a tábori komité, amelyen Oto rögtön beszámolt indítványomról. Egy óra alatt megbeszélték, elfogadták, az összejövetel után Oto hozzám jött és csak ennyit mondott: „Csináld!” Így kezdődött.

*

A *Harcban a földért* előzményei felől is hangzott el egy kérdés.

Azok közül a korábbi munkák közül, amelyekben a *Harcban a földért* kapcsolódott, egyet már említettem, ez pedig *A nagy póri pör* negyedik fejezete. Az már erről szól. Aztán rájöttem arra, hogy a bánáti urak megtették a maguk javaslatát ebben az ügyben a minisztériumban. Akkoriban Darányi volt a földművelésügyi miniszter. Ez 1897-ben volt, ak-

kor zajlott a „nagy póri pör”. 1900-ban Darányi összehívott egy nagy tanácskozást erről a kérdéstről. Ezzel kapcsolatban felfigyeltem arra az érdekességre, miként lehet az, hogy ilyen nagy különbség legyen két tartomány, Bánát és Bácska között. A bánátiak részt vettek ezen a tanácskozáson, nem tudom pontosan, több mint tízen vettek részt Bánátból, azaz Torontál megyéből abban az időben. Viszont Bácskából egyetlenegy ember sem vett benne részt. Bánátból többen vettek részt, mint bármelyik más megyéből, habár a „túlságosan” haladó polgárokat ott sem merték bevinni ezekbe a tanácskozásokba. Például Farkas Geza nem vehetett részt a tanácskozásban, de Jeszenszky Ignác, ez a kikindai pap, aki keresztényszocialista volt, és különben nagyon érdekesen világitott rá a társadalmi mozgástörvényekre, részt vehetett. Szóval ez volt az első eset. Azután következett 1902-ben egy kongresszus. Nagyon sokan vándoroltak ki a Bánátból és máshonnan is, ezért megtartották a kivándorlási kongresszust. Ezen szintén erről volt szó, erről az engedményes politikáról. Azután szerb vonalon Jaša Tomić, szintén már 1897-ben, egyszerre három nyelven adta ki kis könyvét, a *Zemlji radnička sirotinját*, ez volt az eredeti címe, de németül meg magyarul is megjelent ugyanakkor, s ebben szintén gondolt már arra, hogy valami eredményt kell adni, földet kell juttatni valamiképpen a népnek. Mint a radikális párt vezetője a karlócai száborban, ő volt az, aki az úgynevezett *Manastirska uredbát* (Zárdai szabályzat) javasolta, s azt el is fogadták. Ez arról szólt, hogy a kolostori földeket adják bérbé, persze nem azoknak, akiknek nincs földjük, hanem azoknak, akiknek van pénzük és meg tudják fizetni a jó borsos bért. Ezért buktak bele. Ez is feltűnt nekem: hogy bárhol, bármi módon próbálkoztak is az urak, mindig belebuktak. Az engedményes politikát nem sikerült végrehajtani azért, mert az eszük, az urak esze, azt mondta, hogy kell ilyen politikát folytatni, a szívük azonban nem engedte, hogy tényleg is adjanak valamit a sajátukból. És ha már adtak, akkor úgy adták, hogy az ne legyen komoly juttatás: bérbé adták, vagy eladták a földet.

Szóval így kezdődött a dolog, már a kilencszázas években, mert a *Manastirska uredbát* 1908-ban hagyta jóvá a minisztérium is, s aztán így fejlődött tovább. Jöttek az agrárreformok pl. 1918-ban, de mindegyik nem térték most ki, elég annyi, hogy mindennek nem volt eredménye. Közben a kommunista párt megváltoztatta agrárpolitikáját 1926-ban; hogy Vajdaságnál maradjunk, megjelent a *Nad grobom agrarne reforme*; Vasa Bogdanov írta, mint feladatot készítette el ezt a könyvet az 1926-os kongresszus után. Magyarra is le kellett fordítani, én kaptam a feladatot a fordításra. Így kialakult az új kommunista agrárpolitika és a polgárok úgy érezték, hogy ez veszélyessé válik a számukra. Ezért megpróbálkoztak a maguk útján haladni tovább, így került sor a különböző törvények meghozatalára, amelyeket most itt nem említenénk meg, hiszen benne vannak a könyvben. 1941-ben az a helyzet állt elő, hogy az uraknak nem kellett a saját földjükből juttatni, milyen jó lám, hogy itt vannak a bácskai szerbek, a bácskai zsidók, az ő földjüket vesszük el és osztjuk ki, esetleg visszaadjuk a nagybirtokosnak, ha kéri. Kérte. De egy keveset adunk a többieknek is, persze csak a magyarországi magyaroknak. Amint-hogy az agrárreform mindig így történt, ha szerbek hajtották végre az agrárreformot, csak szerbek jutottak földhöz, bérbé is vagy adásvételi formában, mindegy; ha magyarok, akkor magyarok kapták a földet. Közben a párt tovább ismertette a maga elgondolásait, míg a régi rendszernek nem sikerült kielégíteni a földigénylőket. A *Harcban a földért*ben szintén szó van erről, arról, hogy az uralkodó osztálynak nem sikerült megvalósítania ezt a tervét. Akik kaptak földet, maguk a vitézek vagy a székelyek, a földhöz juttatott csángók Bácskában, szintén elégedetlenek voltak. Már csak azért is, mert nem az övéké volt a föld; vagy bérbé kapták a földet, vagy mint a vitézek, a bankok hűbéreseiként újfajta feudalizmust létesítettek, amennyiben a föld nem a vitézeké volt, hanem az államé, a bankké; ők bérbé kapták vagy ehhez hasonló formában az államtól a banktól, közben megkapták a lovagi címet természetesen.

Ez volt a helyzet; a *Harcban a földért* azt mutatja be: mit tettek, miért tették, és miért nem sikerült ez nekik.